

SEGURA LLOPES, Carles (2003): *Una cruïlla lingüística. Caracterització del parlar del Baix Vinalopó*. Alacant: Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, "Biblioteca de Filologia Catalana, 12". 427 p.

Precedit d'un pròleg de Jordi Colomina, en què traça les línies mestres del treball, i fins i tot en fa algun petit comentari lingüístic —sobretot dins l'apartat del lèxic— se'ns presenta aquest interessant, ben editat, i molt afaïçonat llibre del jove professor de la Universitat d'Alacant, primera part de la seva tesi de doctorat llegida en la mateixa Universitat.

L'obra es divideix en tres apartats que analitzen el fenomen lingüístic des de la fonètica, la morfologia i el lèxic, més una presentació de l'estudi en què el mateix autor ens informa dels objectius i de la metodologia, unes bones conclusions, la bibliografia i dos annexos. Clou el llibre un petit atlas lingüístic a tot color (annex II), que cartografia 193 exemples del lèxic més sucós des de l'òptica dialectal de la zona.

Entrats ara en matèria d'anàlisi, cal dir que el primer apartat es divideix en dos subapartats o grups d'estudi, ço és a saber, els destinats a analitzar uns quants fenòmens fonètics pel que fa al vocalisme àton, i els dedicats a l'estudi dels fenòmens fonètics que afecten el vocalisme tònic. Entre els classificats dins el primer grup d'estudi, potser el més destacat sigui l'anomenat *els grups inicials en-, em-, es-, eix- i altres en e-* (pp. 27-37) en què l'autor presenta el fenomen del manteniment en posició inicial absoluta (pp. 27-29), en cartografia tres casos a l'annex II, on remet: *m' escolta* (001), *embut* (002) i *eixir* (003), i el defineix com un tret fonètic conservador. Tanmateix, no sempre es conserva el grup inicial amb *e-* en el parlar del Baix Vinalopó, fet que també passa a totes les zones de l'idioma català en què aquest fenomen és viu. Encara en aquest punt, l'autor hi configura unes taules on mostra exemples de manteniment/confusió en *a-* en contextos avocàlics, segons la

pronúncia de l'estrat més jove de la població, o en casos esporàdics en parlants vells solament. A continuació, compara aquest fenomen des de les òptiques diacrònica i diatòpica en català occidental, i alludeix a diversos treballs apareguts de temps ençà en aquestes línies, i afirma que "tots aquests estudis troben de manera sovintejada les formes en *e-* a les comarques aragoneses catalanoparlants (Ribagorça, la Terra Alta, el Baix Cinca), tot i que hi és trobadís el canvi *e > a*" (pp. 29-30), afirmació que conté un greu error, atès que la Terra Alta no pertany a la zona aragonesa de parla catalana, ans és una comarca situada a la Catalunya estricta. La conclusió a què arriba, després d'esmentar alguns treballs que han tractat el tema, és la que ja coneixem: la conservació de la *e-* inicial en aquests contextos és gairebé l'única que apareix en texts antics, de vegades interferits per algun cas aïllat de *a-*, fins arribar a l'estat actual, que ofereixen els nostres parlars. Finalment, situa el fenomen a la comarca estudiada: el Baix Vinalopó. Es tracta d'una anàlisi més aprofundida i extensa que les anteriors, i les conclusions a què arriba les equipara a un treball aparegut l'any 1991 redactat per Blanca Palmada i esmentat a l'íter bibliogràfic.

Pel que fa a l'apartat dedicat al consonantisme, s'ha de dir que és més interessant lingüísticament que no el del vocalisme, i en sobresurt per extensió el punt destinat a l'estudi dels fonemes oclusius, on hi ha el dedicat a la consonant *-d-* en posició intervocàlica, fenomen força conegut per la nostra dialectologia a causa de la generalització en l'elisió d'aquesta consonant en totes les situacions fonètiques en alacantí. Ocupa les pàgines 82 a 97, i per la naturalesa del seu enfocament es pot dir que és definitiu. L'anàlisi d'aquest fenomen fonètic és desenvolupada en dos apartats: en primer lloc, l'observació de la situació al Baix Vinalopó, i segonament, a través de la documentació històrica i dialectal. En el primer cas, l'autor posa un llistat exhaustiu d'exemples que contenen una *-d-* intervocàlica: 1) casos on apareix una *d* en mots començats per vocal, sobretot per *e* amb resultat amb dental, per exemple *estabrir-destabrir/espai-despai* els quals en contextos fònics, com reduccions fòniques, posem per cas, activen l'elisió de la consonant esmentada; 2) casos on apareix *e* a l'interior de mot, en context precedit de *a*, ja sigui àtona o tònica, per exemple *madalena*, *badallet*, *Nadal* (context /ada/), *cadeneta* (context /ade/), *cadireta* (context /adi/), *mocadore* (context /ado/), *madurar* (context /adu/), *sedasset* (context /eda/), *medideta* (context /edi/), *redolí* (context /edo/), *veneduria* (context /edu/), etc...; 3) casos en què la consonant apareix darrere de *i*, per exemple *didal* (context /ida/), *fideu* (context /id_/), *feridet* (context /ide/), *Benidorm* (context /ido/), *anyadidura* (context /idu/), etc... 4) casos en què la dental precedeix *o* (oberta o tancada), per exemple *roda*, *boda* (context /oda/), *poden* (context /ode/), *podria* (context /odi/), *codonyer* (context /odo/), etc...; i 5) casos en què la dental apareix darrere de *u*, per exemple *saludador* (context /uda/), *escudellar* (context /ude/), *estudi* (context /udi/). La conclusió és que a la comarca del Baix Vinalopó es generalitza la pèrdua de la consonant *d* intervocàlica en totes les posicions i contextos. La documentació històrica i medieval, segon apartat en què hom estudia el fenomen de la pèrdua i posterior generalització de la *d* en posició intervocàlica, és una breu exposició de les hipòtesis mantingudes per alguns autors sobre aquest fenomen fonètic. Sembla que ja apareixen casos de la pèrdua d'aquesta consonant a partir del segle XVII, i sobretot del XVIII, en texts d'aquells indrets, i fins i tot, segons B. Montoya, sembla que el procés es podria haver iniciat durant l'edat mitjana. L'autor del llibre, però, no mostra propensió per cap de les hipòtesis ressenyades, ni tampoc no en dóna cap de personal.

El capítol dedicat a estudiar la morfologia és més breu que no el de la fonètica, però no per aquest motiu menys interessant, car el punt que hom destina a analitzar el verb destaca sobre manera respecte als altres. Aquest apartat s'inicia amb l'estudi de les formes no personals del verb: l'infinitiu, el gerundi i el participi de passat.

Un fenomen fonètic com és la pèrdua de la consonant final *-r* de l'infinitiu, propi d'algunes localitats pròximes a la zona (p. e. Crevillent), no s'ha generalitzat ací en posició final absoluta, però s'elideix en molts contextos fònics a tota la comarca, en parlants poc castellanitzats. Per exemple: *arreglá l carro* (arreglar el carro), *ha-hi que dû l cotxe* (cal dur el cotxe), i d'altres han perdut completament la *-r* final: *convence* (convèncer), *corre* (córrer), *torce* (tòrcer) etc.; tan sols els joves han

començat recentment a recuperar-la, fins i tot en casos on no hi és: *moldrer*, *vindrer*, etc. L'infinitiu no sol perdre la consonant *-r* en contacte amb els pronoms febles: *mirar-ho*, *fer-ho*, etc., tot i que aquesta regla no sempre és general. Els acabats en *-àixer* i *-èixer*, i d'altres, modifiquen la forma en *-aixtre* i *-eixtre*, fenomen fonètic dialectal destacable en aquesta zona: *naixtre* (nàixer), *pareixtre* (parèixer), *coneixtre* (conéixer), *mereixtre* (merèixer), *creixte* (créixer), etc. L'exposició dels simples fets lingüístics es veu ampliada i millorada a les pàgines 145-150, on l'autor exposa les hipòtesis diacròniques i també diatòpiques d'alguns estudiosos d'aquesta zona de l'idioma. Després de resumir-les, afirma que "l'artenaça (o desaparició) que tenim a hores d'ara pot tractar-se d'un fenomen ben recent degut a l'analogia de l'infinitiu dels verbs de la tercera conjugació catalana: mentre que en *naixtré-naixtre* el canvi és assolit i no pot anar enrere sense un factor extralingüístic afegit, *ixtré* té l'infinitiu *eixir* i, per tant, es pot recompondre de nou *eixiré* de manera més o mensy natural" (pàg. 149).

Pel que fa al gerundi, cal dir que no hi ha exemples de velarització ni tampoc casos d'elisió de *-v-* intervocàlica, com sol ésser habitual en altres parlars catalans, i s'ha d'assenyalar la forma d'infinitiu *encoentar*, per coure, formada damunt el gerundi *coent*.

El participi de passat es comporta fonèticament gairebé igual que la resta de variants diatòpiques catalanes: *posat*, *batut*, *partit*, *dormit*. Alguna vegada, aquesta regla s'abandona: de rompre fa *rot* i mai *romput*. Tanmateix, cal fer-hi alguna apreciació: de *moldre* tenim *molgut* i *mòlt*; de *prometre*, *prometut* al costat, però, de *promès*; de *defendre*, *defengut*; de *distraure*, *distragut*; de *riure*, *rist* però també *rigut*, etc. Un fenomen morfosintàctic com és la concordança del participi de passat amb el pronom feble acusatiu de tercera persona solament es dona en participis forts, sobretot *vist*, *dut* i *fet*, però tan sols en la forma femenina singular, i encara el fenomen està en recessió: *l'has vista*, *l'has duta*, *l'has feta*.

Del tema de present, corresponent en aquest cas al present d'indicatiu i al de subjuntiu, destacarem el següent: a) pel que fa a l'IP dels verbs de la 1ª conjugació és general el morfema de primera persona *-e*, però està molt arrelada la marca velar *-c* com a morfema de primera persona del singular: *pòsec*, *càntec*, *tírec*, etc., sobretot als nuclis urbans i entre els parlants joves del camp. A les altres conjugacions, el paradigma és, *mutatis mutandis*, el general en valencià; b) el SP presenta, com l'IP, un anivellament gairebé total amb el valencià general, però hi cal fer notar algunes diferències importants: la primera i segona persones del plural dels verbs amb velar han conservat a algunes localitats (Elx i Santa Pola) la desinència etimològica: *rigau*, *digam*, *supongam*, *no ho prometau*, etc., en canvi a la resta de localitats (Crevillent, Guardamar i l'Illa Plana), hom hi ha introduït les formes més modernes: *rigueu*, *diguem*, *suponguem*, *no ho prometeu*, etc., fenomen cartografiat al mapa 073.

Un tret característic a remarcar és l'ús del SP, en lloc de l'IP, en expressions de probabilitat, possibilitat o dubte formades amb els verbs *creure* i *poder*: *no crega*; *crega que vindrà*; *puga ser que vinga*, de les quals les formes afirmatives estan molt desenvolupades a Crevillent, entre altres localitats: *tinga que anar este matí al metge*, sense sentit de probabilitat = 'he d'anar al metge'.

Quant al tema de perfet, cal destacar en l'imperfet d'indicatiu dels verbs de la segona conjugació, els quals esdevenen rizotònics en català general i en part del valencià, el manteniment segons la fonètica clàssica, amb accent a la desinència: *dia* 'deia', cas coincident amb el valencià general, *veïa-via* (Camp d'Elx)-*vevia* (Crevillent) 'veia' amb la *v* antihlàtica paral·lela a *vevent* 'veiem', *vevem* 'veiem', etc., *ria-reïa*, *caïa*, *duïa*, i també *duïa* (Illa Plana). En algunes formes verbals, quan hi apareix una *-d-* en posició intervocàlica formant part del lexema verbal hom hi aplica la regla general d'elisió, per exemple: *poïa-puïa* 'podia', etc., i encara, *fea* 'feia', i fins i tot *fia*, que l'autor defineix com una 'relíquia' segons ell vivent solament en els parlars nord-occidentals i nord-orientals catalans, però que cal dir que és ben normal al Baix Maestrat. Per aquesta raó, l'autor hauria d'abandonar, o almenys matisar, la hipòtesi que llença a la nota a peu de pàgina núm. 16 (pàg. 140) segons la qual la forma *fia*, mantinguda en alguna família del Camp d'Elx, "es deuria a la influència externa de l'aragonès —seguint la hipòtesi de Pérez Saldanya (*Del llatí*

al català. Morfosintaxi verbal històrica, València, 1998: 193)—, element força important en la repoblació de la comarca” (pàg. 140).

Pel que fa al passat simple, se n’ha de fer notar el manteniment, bé que irregular segons localitats i formes verbals. És inexistent, per exemple, a Crevillent i a l’Illa Plana, vivent a Santa Pola tan sols en la generació més gran —segona persona del singular i els plurals—, i ha començat a abandonar-se a Elx. En suma, el procés de substitució d’aquest pretèrit pel perifràstic s’ha engegat i afecta les generacions més joves, que ja el desconeixen. El paradigma, per una altra banda, presenta divergències d’ús: la forma més desconeguda és la primera del singular, gairebé perduda ja a Elx i obsoleta a la resta de la comarca. La tercera persona del singular segueix en ordre d’abandó, mentre que la resta de les persones verbals són resistents al canvi.

Les formes verbals de l’IS són les procedents del plusquamperfet d’indicatiu llatí, és a dir, les habituals en valencià central: *posara, posares; batera, dormira, dormires*, etc. Els verbs *saber* i *cabre* fan l’IS *sabera* i *cabera*, al costat de *sabiera* i *cabiera*; d’*anar*, fan *anara*, però els joves, *aniguera*; així com de *ser, fóra*, però els joves *siguera*; d’*estar, estaquera* —*estiguera*, entre ancians—, i *havera*, d’*haver*, etc.

L’estudi del lèxic ocupa més de la meitat del treball, i consta de dos apartats plenament diferenciats, com ja hem dit als primers paràgrafs: l’exposició del vocabulari (pàgs. 161-280), seguida d’uns apartats en què hom analitza els castellanismes, els mossarabismes, les aportacions de les zones oriental i occidental de l’idioma, els arcaïsmes, els aragonesismes, els murcianismes, els occitanismes, els localismes i, finalment, els genovesismes de l’Illa Plana (pàgs. 281-298); i, en el darrer tram del llibre, el miniatles lingüístic de la comarca (pàgs. 327-427).

Tota aquesta documentació és molt valuosa per a l’estudi global del lèxic valencià vivent, i l’autor l’exposa amb una prèvia explicació molt pràctica i didàctica. Abans d’exposar el vocabulari, hi ha un davantal explicatiu de la disposició del lèxic. Així, sabem que el material lexicogràfic es basa en el lèxic de la comarca que el propi autor ha pogut arrebregar en diverses enquestes orals, més aquell que ha pogut pouar de fonts bibliogràfiques amb la intenció d’elaborar una primera base de dades lèxica de la comarca. Els lemes del vocabulari estan disposats per ordre alfabètic, i en cadascun d’ells, hom hi dona entrada a la cita bibliogràfica abreujada d’on s’ha documentat el mot, si s’escau. En segon lloc, es marca la pronúncia del mot, i, finalment, l’àrea geogràfica que ocupa. Hi cal destacar la marcatge registrològica a través de les abreviatures *sov.* (sovint), *tb.*, (també), *dim.*, (diminutiu), *jav.*, (entre els joves), *anc.*, (entre els ancians), *no jav.*, (en la població no jove), *no anc.*, (en la població no anciana), *inf.*, (llenguatge infantil), etc. Hom indica, encara, aquelles formes que s’han trobat en la bibliografia consultada corroborades per la recerca a través d’un signe, que representa un petit triangle de fons negre.

Després de l’exposició del vocabulari, l’autor hi fa algunes apreciacions del lèxic, dividides en diversos apartats o petits capítols que fan referència a l’origen històric dels mots analitzats, com ja s’ha dit en paràgrafs anteriors. Comença per referir-se, naturalment, a les transferències lèxiques del castellà. És la llengua que més elements lingüístics d’aquesta mena ha aportat al parlar de la comarca, i segons l’autor “possiblement és una de les comarques catalanoparlants que més en posseeix” (pàg. 281). Molts d’aquests castellanismes són compartits per la resta dels parlars valencians, uns altres ho són tan sols amb els parlars del Vinalopó, i uns altres són exclusius de la comarca o d’alguna localitat concreta: *arranyar* (arrapar), *anyeir* (afegir), *estropall* (fregall), *llimpiar* (netejar), *llevar* (dur, portar), *sacar* (llevar, treure), *xàrcol* (bassal d’aigua), *guixarra* (cigala), *llegar* (arribar), *reló* (rellotge), *quesso* (formatge), etc.

L’existència dels anomenats *mossarabismes* en català meridional s’ha vist interferida darrerament per molts autors, que han tractat d’explicar per vies més reals i documentades el fet d’aquesta mena de mots, i han revelat la falsedat de moltes hipòtesis etimològiques basades en aquella existència. El mateix autor així ho afirma (pàg. 282), però encara s’hi encaparra afirmant que hi ha formes acabades en *-o* que no s’han documentat en aragonès, que Coromines defensa com a probables mossarabismes. L’autor hauria d’haver consultat les darreres aportacions d’alguns estudiosos

per no caure en aquesta trampa, per exemple, el mot *borrego*, aragonesisme clar, segons ha demostrat G. Colón, o *catxerulo*, *cordero*, etc., o els castellanismes *rabo*, *tio*, *tronxo*, etc., per no allargar-ne la nòmina. En suma, i a propòsit del que acabem de dir, tenim les afirmacions de J. Ponsoda —citades per l'autor del treball—, que fa uns quants anys estudià uns documents del segle XIII de la zona de l'alacantí i hi afirmava que “tots els mots i formes no-catalanes que hi ha en assentaments on intervenen mudèjars, poden explicar-se com a formes aragoneses” (pàg. 292).

L'aportació lèxica del català oriental es veu reduïda a unes quantes formes, algunes de les quals són també vivents en altres parlars valencians, com ara en castellanenc o en tortosí meridional, per exemple *tave*, *capsigrany*, etc. La nòmina de mots provinents del bloc occidental de l'idioma al parlar del Baix Vinalopó és, lògicament, més nombrosa: *grama*, *peter*, *romeguera*, *xollar*, etc., vivents també a la zona septentrional valenciana i saltant el Riu de la Sénia i tot, posem per cas.

Un altre aspecte en què s'agrupa l'estudi del lèxic és el dels arcaïsmes, terme que és definit per l'autor en una nota a peu de pàgina. Entre els que ell considera, tenim *aidar*, *vibra*, *alfarrassar*, *escur*, *devers*, *escomesa*, *rompre*, *sullar*, etc., molt interessants si tenim en compte el gran contrast amb castellanismes que són també únics en aquest parlar.

Els adstrats aragonesos i murcià són dues vies de penetració tradicional de lèxic forani en la nostra llengua al País Valencià, i s'han de tenir en compte a l'hora de fer la història de la nostra llengua. Entre els més destacats, hi ha *ababol*, *cucaratxa*, *bardomera-albardar*, *guatxe* ‘cosa aiguada’, *saramulló* ‘ocell d'aiguamoll’, *begerugo* ‘abellerol’, *assarb*, etc.

Pel que fa a la presència d'occitanismes en aquest parlar, es fa de mal acceptar puix que com el mateix autor afirma ‘n'hi ha esguits en tot el català’ (pàg. 296). Tractar d'explicar els orígens occitans d'un mot en qualsevol parlar català hodiern, llevat lògicament del rossellonès, és feina ingrata i encara inútil. Probablement alguns dels que ell hi veu tenen l'origen en francès, com molt bé apunta en explicar l'origen de la paraula *bitoro*, que segons ell és francesa però que s'ha transferit en la nostra llengua a través de l'occità.

Els darrers epígrafs en què l'autor divideix l'estudi del lèxic són els localismes i els genovismes. Dels primers, paga la pena citar-ne uns quants: *almèdia* ‘partidor de la sèquia’, fossilitzat també en la toponímia d'allà, que prové de l'àrab amb el significat de ‘taula’ i no enregistrat en cap diccionari; *frare* ‘corc dels llegums’; *llobet* ‘mena de vespa de fiblonada força dolorosa’; *pebre* ‘herba aromàtica’, terme que ha entrat a formar part del lèxic valencià general a partir del producte envasat venut a les grans superfícies alimentàries; *juguesqueta* ‘joguina’, etc. Finalment, entre alguns genovismes vivents a l'Illa Plana, tenim *faula* ‘mena de cranc’ (< genovès *fòulo* ‘cranc’), *así* o *asín* ‘boga marina, garota’ (< genovès *zin* mat. sign.), *birro* ‘falzia’ (< genovès *sbi-rru*, mat. sign.).

En suma, hem de qualificar el treball d'excel·lent i gairebé definitiu. Una fita més palplantada en la línia de recerca que té com a objectiu principal la descripció dels parlars valencians actuals abans que se'ls porti el vent de ponent.